

DALYVAVIMO POPAMOKINĖJE VEIKLOJE ŠĄSAJOS SU MOKINIŲ PROSOCIALAUS ELGESIO RAIŠKA

Saulius Šukys

Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas, Lietuva

Saulius Šukys. Socialinių mokslų daktaras. Lietuvos kūno kultūros akademijos Socialinių ir humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis — dorovinių vertybių ugdymas sportinėje veikloje.

SANTRAUKA

Tyrimu buvo gilinamasi, kaip popamokinė veikla ugdo vaikų elgesį. Todėl siekta tikslo išsiaiškinti dalyvavimo popamokinėje veikloje ir mokinių prosocialaus elgesio raiškos sąsajas.

Tirta reprezentatyvi 1131 septintų—dešimtų klasių mokinių grupė (569 mergaitės ir 562 berniukai) tikimybinio atsitiktiniu būdu parinkta iš Kauno rajono mokyklų. Tiriant mokinius naudotas apklausos raštu metodas, kurį sudarė socialinė-demografinė ir diagnostinė dalys. Mokinių prosocialus elgesys tirtas naudojant adaptuotą Prosocialaus elgesio vertinimo skalę (PTM-R) (Carlo et al., 2003). Mokinių dalyvavimas popamokinėje veikloje nustatytas pateikiant apie tai klausimą su galimomis alternatyvomis.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dalyvaujantys popamokinėje veikloje, lyginant su nedalyvaujančiais, surinko aukštesnius prosocialaus elgesio balus. Vertinant atskiras prosocialaus elgesio formas nustatyta, kad dalyvaujantys popamokinėje veikloje dažniau pagelbsti kitiems emocijomis situacijomis, atsitikus nelaimi, kai pagalbos prašoma, suteikia viešą pagalbą kitiems. Palyginus dalyvujančių ir nedalyvujančių popamokinėje veikloje mergaičių prosocialaus elgesio duomenis nustatytas tik vienas skirtumas — lankančios būrelių mergaitės altruistiškesnės. Tuo tarpu dalyvaujantys popamokinėje veikloje berniukai, lyginant su nelankančiais būrelių, surinko aukštesnius balus vertinant viešą pagalbą kitiems, pagalbą esant emocijomis situacijoms, pagalbą atsitikus nelaimi ir pagalbą šios prašant.

Tyrimo rezultatai atskleidė sąsajas tarp lankomos popamokinės veiklos pobūdžio ir mokinių prosocialaus elgesio raiškos. Ši sąsaja būdinga tik tarp berniukų. Lyginant lankančių skirtingo pobūdžio būrelių ir nedalyvujančių popamokinėje veikloje mokinių prosocialaus elgesio duomenis nustatyta, kad bendras prosocialus elgesys būdingesnis tiek sportuojantiems, tiek meninio pobūdžio, tiek kelių skirtingų būrelių veiklose dalyvaujantiems mokiniams. Įvertinus lyties veiksnį nustatyta: tik berniukų sportavimas susijęs su aukštesniais prosocialaus elgesio balais, lyginant juos su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje. Lankančių meninio pobūdžio, kelis skirtingus būrelius mergaičių ir berniukų prosocialaus elgesio balai buvo aukštesni, lyginant juos su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje.

Raktažodžiai: mokinių prosocialus elgesys, popamokinė veikla, popamokinės veiklos pobūdis.

IVADAS

Pastaraisiais metais analizuojant vaikų savijautą ir elgesį mokykloje dažnai atkreipiamas dėmesys į smurtą bei patyčias tarp mokinių (Palujanskienė, Uzdila, 2004; Didžionienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis ir kt., 2005; Bukšnytė, Kitrys, 2008; Tilindienė ir kt., 2008). Nors atsidūręs mokyklos bendruomenėje vaikas skatinamas ir mokomas slėpti agresiją, sulaiky-

ti pyktį ir įtūžį (Palujanskienė, Uzdila, 2004), patyčios kaip vaikų elgesio išraiška Lietuvoje vis labiau perauga į agresyvaus elgesio kultūrą (Tilindienė ir kt., 2008). Analizuojant mokinių elgesio problemas atkreipiamas dėmesys ne tik į jų agresyvumą, bet ir į abejingumą kitiems. Keliamas klausimas, kodėl pastaruoju metu tapo norma ne tik smurtauti prieš kitus, bet ir tylo-

mis ramiai stebėti agresijos, prievartos aktus, nesuteikiant aukai pagalbos (Gailienė, Stonytė, 2008). Panašu, kad altruistinis elgesys jau retas reiškinys, nors padėti kitam nelaimėje turėtų būti kiekvieno asmens priedermė. Ko gero, tai turi įtakos vakarietiška individualistinė kultūra, masinės komunikacijos poveikis, nuo mažens stimuliuojantis žmonių sąmonėje agresyvumą, žiaurumą; religinis vakuumas; altruistinio elgesio modelių stygius artimiausioje aplinkoje ir pan. (Gailienė, Stonytė, 2008). Todėl aktualu analizuoti vaikų, ypač paauglių, prosocialaus elgesio, kaip priešpriešos asocialiam elgesiui, klausimus.

Prosocialus elgesys apibrėžiamas kaip savanoriška pagalba, naudos suteikimas kitiems (Eisenberg, Fabes, 1998). Toks elgesys susijęs su dalijimusi, kitų paguoda, pinigų ar daiktų aukojimu, savanoryste ir pagalba kitiems (Carlo et al., 2007 b). Jis taip pat susijęs su empatija, simpatija ir atsakingumu (Eisenberg, Fabes, 1998; Carlo et al., 2007 a, b). Taigi prosocialus elgesys yra tarsi priešprieša agresyviai elgesiui, abejingumui kitiems. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad prosocialaus elgesio sąvoka yra platesnė už altruizmo sąvoką. Altruistinis elgesys apibūdinamas kaip rūpinimasis kitais nesiekiant sau iš to jokios naudos, kartais netgi aukojant savo sveikatą ar gyvybę kitų labui (Kučinskis, Kučinskienė, 2000). Kadangi mūsų elgesys priklauso nuo situacijos suvokimo ir priimamų elgesio sprendimų, skiriama keletas prosocialaus elgesio formų: viešas prosocialus elgesys (kai suteikiama pagalba kitiems matant), anonimiškas prosocialus elgesys (kai veikėjas išlieka nežinomas), pagalba esant kritinei situacijai (kai kažkas yra susižeidęs ir reikia jam pagalbos), pagalba esant emocingai situacijai (kai kažkas verkia), altruistiškas elgesys ir atsakas į pagalbos prašymą (kai padedama tam, kuris prašo pagalbos). Taigi altruistiškas elgesys yra tik viena prosocialaus elgesio formų. Vaikai, kurie kitiems padeda tik tada, kai yra stebimi, būna savanaudiškesni, jiems būdingi hedonistiškesni moraliniai samprotavimai, jie mažiau jaučia simpatijos kitiems (Carlo, Randall, 2002; Carlo et al., 2007 b). Tuo tarpu linkusieji padėti verkiantiems ar atsiliepti į pagalbos prašymą yra emociškai jautresni, atsakingesni, jaučia pagarbą kitiems (Carlo, Randall, 2002; Carlo et al., 2007 b). Apskritai altruizmas, pagalba kitiems susijusi su empatija (Pukinskaitė, 2006). Todėl svarbu ugdyti vaikų prosocialų elgesį ir analizuoti šio elgesio raišką.

Ugdant vaikų prosocialų elgesį didžiausią įtaką daro tėvai, demonstruodami tokį elgesį,

skatindami jį ir apdovanodami vaikus už tai, kurdami aplinką, skatinančią empatiją ir simpatiją (Carlo et al., 2007b). Visgi be šeimos didelę įtaką vaikų, ypač paauglių elgesiui, daro bendraamžiai (Shannon, 2006). Šiuo požiūriu paminėtina popamokinė veikla plėtojant socialinius tinklus, užmezgant naujus santykius su bendraamžiais (Burton, Marshall, 2005), demonstruojant savo socialinius, fizinius, tarpasmeninius, intelektualinius gebėjimus, mokantis bendrauti ir bendradarbiauti, mokantis pagrindinių socialinių normų (Hoffmann, 2006; Ream, Rumberger, 2008; Rutten et al., 2008), atitraukiant vaikus nuo delinkventinio elgesio (Fredricks, Eccles, 2005; 2008; Hoffmann, 2006; Gardner et al., 2009). Atkreiptinas dėmesys į popamokinės veiklos įtaką skatinant vaikų pagalbą kitiems, altruizmą (Chou, 1998), taip pat ir į tai, kad šie mokiniai linkę būti draugiškesni su kitais bendraamžiais, ypač tais, kurie lanko panašias veiklas ir mažiau linkę bendrauti su problemiško elgesio mokiniais (Mahoney, Stattin, 2000). Popamokinėje veikloje dalyvaujantys mokiniai geriau vertina ir save, ir bendraamžius, ir tėvus (Eccles et al., 2003).

Tiriant, kaip dalyvavimas popamokinėje veikloje ugdo vaikų elgesį, atkreipiamas dėmesys į šios veiklos pobūdį. Reikia pasakyti, kad vieningos nuomonės, kaip skirtinga veikla veikia vaikų elgesį, nėra. Kai kurie tyrimai rodo, kad sportavimas kur kas labiau nei meninio pobūdžio būrelių lankymas veikia draugų tinklo kūrimą (Kremer-Sadlik, Kim, 2007; Ream, Rumberger, 2008). Visgi sportavimas labiau nei kitos popamokinės veiklos gali skatinti agresyvumą, išitraukimą į ankstyvus seksualinius santykius (Hoffmann, 2006), svaigiųjų gėrimų vartojimą (Fredricks, Eccles, 2005; Hoffman, 2006), ir jis ne visada apsaugo mokinius nuo išitraukimo į delinkventinį elgesį (Burton, Marshall, 2005). Tyrimų duomenimis, toks elgesys mažiausiai būdingas mokiniams, kurie lanko keletą skirtingų būrelių (Harrison, Narayan, 2003).

Apibendrinami išsakytus teiginius, šiuo tyrimu keliamo **tikslą** išsiaiškinti dalyvavimo popamokinėje veikloje ir mokinių prosocialaus elgesio raiškos sąsajas. Remdamiesi kitų mokslininkų tyrimais keliamo hipotezę, kad dalyvaujantiems popamokinėje veikloje mokiniams bus būdingesni aukštesni prosocialaus elgesio balai, ypač vertinant tokias jo formas kaip pagalba esant emocingai situacijai, atsitikus nelaimei, atsiliepiant į pagalbos prašymą ir altruistišką elgesį. Analizuodami duo-

menis pagal popamokinės veiklos pobūdį keliami hipotezė, kad sporto būrelius lankantiems mokiniams bus mažiau būdingas prosocialus elgesys nei meno ar keletą skirtingų būrelių lankantiems bendraamžiams.

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji. Tyrimo metu buvo sudaryta atsitiktinė Kauno rajono septintų—dešimtų klasių mokinių imtis, kurios dydis apskaičiuotas remiantis populiacijoje esančiu mokinių skaičiumi. Pasirinkus 95% patikimumą ir 0,05 paklaidą buvo apskaičiuotas septintų ($n = 288$), aštuntų ($n = 285$), devintų—pirmų gimnazijos ($n = 285$) ir dešimtų—antrų gimnazijos klasių ($n = 296$) imties dydis. Taigi visą tyrimo imtį turėjo sudaryti 1154 mokiniai. Mokiniai buvo parinkti taikant klasterinę atranką, t. y. atsitiktinai iš mokyklų sąrašo pasirenkamos mokyklos, kuriose apklausama po vieną kiekvienos amžiaus grupės klasę. Iš viso buvo apklausti 1192 mokiniai, tačiau atmetus 32 sugadintas ir 29 nepilnai atsakytas anketas tyrimo metu analizuoti 1131 (290 septintos, 279 — aštuntos, 266 — devintos ir pirmos gimnazijos klasės, 296 dešimtos ir antros gimnazijos klasės) mokinio duomenys. Tarp jų 569 mergaičių ir 562 berniukų.

Tyrimo metodai. Taikytas apklausos raštu metodas. Viena dalis klausimų buvo skirta nustatyti socialinius-demografinius mokinių ypatumus (lytį, klasę, šeimos sudėtį, tėvų emigraciją dėl darbo užsienio šalis), kitus klausimus, susijusius su keliamo problema.

Tirdami mokinių prosocialaus elgesio raišką naudojome adaptuotą Prosocialaus elgesio vertinimo skalę (PTM-R) (Carlo et al., 2003). Adap-

tuotas būtent tas skalės variantas, kurį tirdamas vaikus pasiūlė pats jos autorius. Buvo adaptuojami trys nepriklausomų anglų kalbos specialistų vertimai. Jie buvo palyginti ir sudarytas vienas variantas. Paskui jį kiti anglų kalbos specialistai vertė į anglų kalbą, ir šio vertimo variantas lyginamas su originalu (šis adaptavimo procesas vyko konsultuojantis su skalės autoriais). Šią skalę sudaro 21 teiginys. Vertindami kiekvieną teiginį tiriamieji turėjo pasirinkti vieną iš penkių atsakymo variantų (kai 1 – *man tai visai nebūdinga*, 5 — *man tai labai būdinga*). Joje išskiriami šeši faktoriai: vieša pagalba kitiems (3 teiginiai), pagalba esant emociškai situacijai (5 teiginiai), pagalba atsitikus nelaimei (3 teiginiai), anonimiška pagalba (4 teiginiai), altruistiškas elgesys (4 teiginiai) ir pagalba šios prašant (2 teiginiai). Visos skalės vidinis suderinamumo balas Cronbacho alfa (*Cronbach α*) 0,76, o atskirų subskalių — nuo 0,63 iki 0,74 (1 lent.).

Mokinių dalyvavimas popamokinėje veikloje buvo nustatytas pateikiant apie tai klausimą su galimomis alternatyvomis. Mokiniai galėjo pasirinkti jiems tinkamus būrelius iš pateiktųjų arba nurodyti kitus (mūsų nepaminėtus) lankomus būrelius. Remdamiesi jų atsakymais, mokinius skirstėme į dalyvaujančių ($n = 821$; 72,6%) ir nedalyvaujančių popamokinėje veikloje ($n = 310$; 27,4%) grupes. Dalyvaujantys popamokinėje veikloje suskirstyti į grupes pagal popamokinės veiklos pobūdį: lankantys tik sporto būrelius ($n = 272$; 33,1%), lankantys tik su menine veikla susijusius būrelius ($n = 189$; 23,0%), lankantys tikslųjų mokslų būrelius ($n = 24$; 2,9%), lankantys kitus būrelius (pvz., religines bendruomenes, klubus) ($n = 77$; 9,4%) ir lankantys keletą skirtingų būrelių ($n = 259$; 31,6%). Kadangi kai kuriuos būrelius lankė nedaug mokinių, ana-

Prosocialus elgesys ir jo kintamieji	V (SN)	Kronbacho alfa	Koreliacija tarp prosocialaus elgesio kintamųjų					
			1	2	3	4	5	6
Vieša pagalba kitiems	2,40 (0,79)	0,65						
Pagalba esant emociškai situacijai	3,23 (0,91)	0,74	0,30**					
Pagalba atsitikus nelaimei	3,33 (0,84)	0,67	0,25**	0,63**				
Anonimiška pagalba	2,22 (0,88)	0,75	0,20**	0,24**	0,23**			
Altruistiškas elgesys	3,52 (0,85)	0,63	-0,40**	-0,09**	-0,04	-0,22**		
Pagalba šios prašant	3,51 (0,94)	0,65	0,22**	0,55**	0,59**	0,15**	0,03	
Prosocialus bendras	3,01 (0,49)	0,76	0,41**	0,83**	0,76**	0,51**	0,12**	0,69**

1 lentelė. Mokinių prosocialaus elgesio skalės aprašomosios statistikos, Kronbacho alfa ir koreliacijos rezultatai ($n = 1131$)

Pastaba. V — vidurkis, SN — standartinis nuokrypis. * — $p < 0,05$; ** — $p < 0,01$.

lizuojant duomenis pagal popamokinės veiklos pobūdį, lygintos trys grupės: lankantys tik sporto būrelius, tik meno būrelius ir lankantys keletą būrelių.

Tyrimo eiga. Mokinių apklausa buvo suderinta su Kauno rajono švietimo centru, mokyklų vadovais. Suderinus apklausos laiką, buvo atvykstama į pasirinktas mokyklas. Apklausa vykdavo klasėje pamokų metu. Vykdam apklausą kartu dalyvaudavo mokyklos socialinis pedagogas arba psichologas. Prieš apklausą visada mokiniams būdavo paaiškinamas tyrimo tikslas ir anketos pildymo instrukcija, visada akcentuotas tyrimo anonimiškumas ir galimybė atsisakyti dalyvauti apklausoje.

Statistinė analizė. Apdorojant tyrimo duomenis skaičiuotas aritmetinis vidurkis (V) ir standartinis nuokrypis (SN). Tikrinant hipotezes apie grupių lygybes taikytas Studento t (*Student t*) kriterijus ir paprastoji dispersinė dviejų veiksmų analizė. Aritmetinių vidurkių skirtumo reikšmingumo lygmuo laikytas svarbiu, kai paklaida mažesnė nei 5% ($p < 0,05$).

REZULTATAI

Popamokinėje veikloje dalyvauja 72,6% mokinių (78,7% mergaičių ir 66,4% berniukų). Tarp berniukų populiariausi sporto būreliai (57,1% berniukų ir 13,2% mergaičių), tarp mergaičių — su menine veikla susiję būreliai (36,6% mergaičių ir 6,7% berniukų). Taip pat daugiau mergaičių lanko keletą skirtingų būrelių (36,2% mergaičių ir 26,0% berniukų).

Prosocialus elgesys mokiniams tik šiek tiek būdingas (1 lent.). Gilinantį į atskiras prosocialaus elgesio formas nustatyta, kad mokiniams būdingesnis altruistiškas elgesys, teigiamas atsakas į pagalbos prašymą, jos suteikimas atsitikus nelaimei ar esant emocijoms situacijoms. Analizuojant duomenis nustatyti patikimi koreliaciniai ryšiai tarp atskirų prosocialaus elgesio formų (1 lent.). Stipriausias ryšys nustatytas tarp pagalbos esant emocijai situacijai ir atsitikus nelaimei. Pažymėtinas ryšys tarp pagalbos šios prašant ir pagalbos esant emocijai situacijai, pagalbos atsitikus nelaimei.

Vertinant skirtumus tarp grupių lyginti duomenys pagal lytį, dalyvavimą popamokinėje veikloje ir pagal popamokinės veiklos pobūdį. Nustatyta, kad mergaitės dažniau nei berniukai suteikia pagalbą esant emocijai situacijai, atsitikus nelaimei, kai pagalbos prašoma, jos taip pat altruistiškesnės (2 lent.).

Popamokinėje veikloje dalyvaujantys mokiniai surinko aukštesnius prosocialaus elgesio balus (2 lent.). Jie dažniau suteikia pagalbą kitiems esant emocijoms situacijoms, atsitikus nelaimei ir pagalbą šios prašant, taip pat dažniau viešai pagelbsti kitiems. Kadangi berniukų ir mergaičių prosocialaus elgesio duomenys skyrėsi, atskirai palygino dalyvavimo popamokinėje veikloje duomenis mergaičių ir berniukų grupėse. Palyginus dalyvaujančių ir nedalyvaujančių popamokinėje veikloje mergaičių prosocialaus elgesio duomenis nustatytas tik vienas skirtumas, t. y. popamokinėje veikloje dalyvaujančioms mergaitėms būdingesnis altruistiškas elgesys

2 lentelė. Mokinių prosocialaus elgesio sklaida pagal lytį ir dalyvavimą popamokinėje veikloje ($n = 1131$)

Prosocialaus elgesys ir jo kintamieji	Lytis				t	Dalyvavimas popamokinėje veikloje				t
	Mergaitės ($n = 569$)		Berniukai ($n = 562$)			Dalyvaujantys ($n = 821$)		Nedalyvaujantys ($n = 310$)		
	V	SN	V	SN		V	SN	V	SN	
Viešas prosocialus elgesys	2,38	0,78	2,42	0,81	-0,90	2,45	0,79	2,26	0,80	3,47***
Prosocialus elgesys emocijomis situacijomis	3,58	0,81	2,87	0,88	14,16***	3,32	0,90	3,00	0,91	5,27***
Pagalba atsitikus nelaimei	3,49	0,81	3,16	0,84	6,72***	3,39	0,85	3,16	0,81	4,12***
Anonimiškas prosocialus elgesys	2,18	0,88	2,26	0,88	-1,61	2,24	0,88	2,17	0,90	1,06
Altruistiškas elgesys	3,66	0,85	3,38	0,83	5,43***	3,54	0,86	3,46	0,83	1,49
Pagalba šios prašant	3,73	0,90	3,29	0,94	7,95***	3,58	0,91	3,32	0,99	4,27***
Prosocialus bendras	3,16	0,45	2,87	0,48	10,42***	3,07	0,48	2,88	0,49	5,87***

Pastaba. *** — $p < 0,001$.

Prosocialaus elgesys ir jo kintamieji	Popamokinės veiklos pobūdis						F
	Sporto būreliai (n = 272)		Meno būreliai (n = 189)		Keletas skirtingų būrelių (n = 259)		
	V	SN	V	SN	V	SN	
Vieša pagalba kitiems	2,54	0,78	2,36	0,70	2,46	0,85	3,95*
Pagalba esant emociškai situacijai	3,04	0,90	3,56	0,79	3,40	0,87	22,74***
Pagalba atsitikus nelaimei	3,24	0,84	3,47	0,79	3,47	0,85	6,49**
Anonimiška pagalba	2,23	0,88	2,20	0,81	2,27	0,89	0,37
Altruistiškas elgesys	3,42	0,87	3,65	0,82	3,62	0,88	5,38**
Pagalba šios prašant	3,50	0,89	3,76	0,86	3,50	0,94	5,80**
Prosocialus bendras	2,96	0,45	3,15	0,42	3,11	0,51	11,55***

3 lentelė. Mokinių prosocialaus elgesio sklaida pagal popamokinės veiklos pobūdį (n = 720)

Pastaba. * — $p < 0,05$; ** — $p < 0,001$; *** — $p < 0,001$.

($t(567) = 2,38$, $p < 0,05$; $V(SN) = 3,70(0,84)$ ir $3,49(0,88)$ atitinkamai). Berniukų grupėje duomenys labiau išsiskyrė. Dalyvaujantys popamokinėje veikloje surinko aukštesnius balus vertinant viešą pagalbą kitiems ($t(560) = 4,37$, $p < 0,001$; $V(SN) = 2,52(0,79)$ ir $2,21(0,82)$ atitinkamai), pagalbą esant emociškai situacijoms ($t(560) = 3,99$, $p < 0,001$; $V(SN) = 2,98(0,89)$ ir $2,67(0,82)$ atitinkamai), pagalbą atsitikus nelaimei ($t(560) = 3,36$, $p < 0,001$; $V(SN) = 3,25(0,85)$ ir $2,99(0,79)$ atitinkamai) ir pagalbą šios prašant ($t(560) = 3,62$, $p < 0,001$; $V(SN) = 3,40(0,89)$ ir $3,10(0,98)$ atitinkamai).

Mokiniam būdingo prosocialaus elgesio duomenys skiriasi pagal popamokinės veiklos pobūdį (3 lent.). Skirtumai nustatyti vertinant visas prosocialaus elgesio formas, išskyrus anonimišką elgesį. Gilinantį į nustatytus skirtumus matyti, kad sporto būrelius lankantiems mokiniams mažiausiai būdingas prosocialus elgesys, išskyrus viešą pagalbą kitiems. Tuo tarpu meninio pobūdžio ir kelis būrelius lankantys mokiniai prosocialaus elgesio balais mažai skiriasi tik meninio pobūdžio būrelius lankantys mokiniai dažniau suteikia pagalbą emociškai situacijomis ir atsiliepią į pagalbos prašymą. Kadangi prosocialaus elgesio duomenys skyrėsi pagal lytį, atskirai palyginome prosocialaus elgesio sąsajas su popamokinės veiklos pobūdžiu mergaičių, paskui berniukų grupėse. Gauti rezultatai neatskleidė statistiškai reikšmingų sąsajų tarp popamokinės veiklos pobūdžio ir mergaičių prosocialaus elgesio. Berniukų grupėje nustatyti

statistiškai reikšmingi skirtumai vertinant popamokinės veiklos pobūdį ir bendrą prosocialų elgesį ($F(2, 330) = 2,98$; $p < 0,05$). Taip pat nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai vertinant ir atskiras prosocialaus elgesio formas, t. y. pagalbą esant emociškai situacijoms ($F(2, 330) = 3,17$; $p < 0,05$) bei pagalbą šios prašant ($F(2, 330) = 4,74$; $p < 0,01$).

Analizuodami tyrimo duomenis palyginome skirtingo pobūdžio būrelius lankančius mokinius su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje. Rezultatai atskleidė, kad sportuojantiems būdingesnis bendras prosocialus elgesys ($t(580) = 2,03$; $p < 0,05$) ir tokios jo formos kaip vieša pagalba kitiems ($t(580) = 4,13$; $p < 0,001$) bei pagalba šios prašant ($t(580) = 2,29$; $p < 0,05$). Ir meninio pobūdžio būrelius lankantiems, ir kelis būrelius lankantiems mokiniams statistiškai reikšmingai būdingesnis tiek bendras prosocialus elgesys, tiek visos jo formos, išskyrus anonimišką pagalbą kitiems. Išsamiau analizuodami įvertinome, ar lytis lemia nustatytus skirtumus (4 lent.). Lyginant sportuojančių ir nedalyvaujančių popamokinėje veikloje mergaičių prosocialaus elgesio duomenis skirtumų nenustatyta. Tuo tarpu tarp sportuojančių ir popamokinėje veikloje nedalyvaujančių berniukų skirtumai nustatyti, t. y. sportuojantiems berniukams būdingesnis tiek bendras prosocialus elgesys ($t(400) = 3,78$; $p < 0,001$), tiek tokios jo formos kaip pagalba esant emociškai situacijoms ($t(400) = 2,90$; $p < 0,01$), atsitikus nelaimei ($t(400) = 2,23$; $p < 0,05$), pagalba šios prašant ($t(400) = 3,19$; $p < 0,01$), vieša pagalba kitiems

4 lentelė. Mokinių prosocialaus elgesio sklaida skirtingo pobūdžio būrelių veikloje dalyvaujančių ir nedalyvaujančių mokinių grupėse pagal lytį (n = 1030)

Prosocialaus elgesys ir jo kintamieji	Mergaitės (n = 506)				Berniukai (n = 524)			
	Sporto būreliai (n = 59)	Meno būreliai (n = 164)	Keletas skirtingų būrelių (n = 162)	Nedalyvauja popamokinėje veikloje (n = 121)	Sporto būreliai (n = 213)	Meno būreliai (n = 25)	Keletas skirtingų būrelių (n = 97)	Nedalyvauja popamokinėje veikloje (n = 189)
	V (SN)	V (SN)	V (SN)	V (SN)	V (SN)	V (SN)	V (SN)	V (SN)
Viešas prosocialus elgesys	2,42 (0,75)	2,30 (0,69)	2,47 (0,86)	2,35 (0,78)	2,57 (0,79)***	2,52 (0,73)	2,45 (0,84)*	2,21 (0,82)
Prosocialus elgesys emocingomis situacijomis	3,50 (0,87)	3,59 (0,79)	3,66 (0,77)	3,52 (0,80)	2,92 (0,87)**	3,38 (0,83)***	2,98 (0,87)**	2,67 (0,82)
Pagalba atsitikus nelaimei	3,46 (0,83)	3,46 (0,79)	3,61 (0,82)*	3,42 (0,79)	3,18 (0,84)*	3,56 (0,80)***	3,24 (0,87)*	3,00 (0,79)
Anonimiškas prosocialus elgesys	2,02 (0,99)	2,16 (0,83)	2,22 (0,86)	2,19 (0,90)	2,29 (0,85)	2,49 (0,61)	2,37 (0,93)	2,16 (0,90)
Altruistiškas elgesys	3,63 (0,89)	3,69 (0,81)*	3,75 (0,88)*	3,49 (0,88)	3,36 (0,85)	3,36 (0,82)	3,41 (0,86)	3,44 (0,80)
Pagalba šios prašant	3,88 (0,77)	3,75 (0,86)	3,67 (0,95)	3,67 (0,92)	3,39 (0,90)**	3,82*** (0,90)	3,22 (0,85)	3,10 (0,98)
Prosocialus bendras	3,12 (0,43)	3,15 (0,42)	3,23 (0,49)*	3,09 (0,44)	2,91 (0,45)***	3,15 (0,43)***	2,92 (0,50)**	2,74 (0,46)

Pastaba. Lyginta kiekviena mergaičių ir atskirai berniukų, dalyvaujančių popamokinėje veikloje, grupės su nedalyvaujančių grupėmis. * — $p < 0,05$; ** — $p < 0,01$; *** — $p < 0,001$.

($t(400) = 4,45$; $p < 0,001$). Meninio pobūdžio būrelius lankančios mergaitės, lyginant jas su nedalyvaujančiomis popamokinėje veikloje, yra altruistiškesnės ($t(283) = 2,01$; $p < 0,05$). Lankantiems meninio pobūdžio būrelius berniukams būdingesnis tiek bendras prosocialus elgesys ($t(212) = 4,20$; $p < 0,001$), tiek tokios jo formos kaip pagalba esant emocingoms situacijoms ($t(212) = 4,06$; $p < 0,001$), atsitikus nelaimei ($t(212) = 3,35$; $p < 0,001$), pagalba šios prašant ($t(212) = 3,51$; $p < 0,001$). Lankančioms keletą skirtingų būrelių mergaitėms būdingesnis bendras prosocialus elgesys ($t(281) = 2,38$; $p < 0,05$) ir tokios jo formos kaip pagalba atsitikus nelaimei ($t(281) = 2,01$; $p < 0,05$) bei altruistiškas elgesys ($t(281) = 2,40$; $p < 0,05$). Berniukams taip pat būdingesni bendras prosocialus elgesys ($t(284) = 3,01$; $p < 0,01$) ir tokios jo formos kaip pagalba esant emocingoms situacijoms ($t(284) = 2,96$; $p < 0,01$), atsitikus nelaimei ($t(284) = 2,39$; $p < 0,05$), vieša pagalba kitiems ($t(284) = 2,20$; $p < 0,05$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimas atskleidė dalyvavimo popamokinėje veikloje ir mokinių prosocialaus elgesio raiškos sąsajas, taip patvirtindamas tyrimo pradžioje keltą pirmąją hipotezę. Nors, įvertinus lyties

veiksni, tenka pažymėti, kad hipotezė pasitvirtino tik berniukų grupėje. Tuo tarpu mergaičių grupėje sąsajos tarp dalyvavimo popamokinėje veikloje ir prosocialaus elgesio nustatytos tik altruistiško elgesio atveju. Tokius tyrimo rezultatus galėjo lemti aukštesni mergaičių prosocialaus elgesio balai, lyginant jas su berniukais. Analogiškas tendencijas nurodo ir kiti mokslininkai (Boxer et al., 2004). Šiuos mergaičių ir berniukų skirtumus gali lemti didesnis mergaičių empatiškumas, nes joms emociniai ryšiai su kitais žmonėmis yra daug svarbesni nei berniukams, mergaitės jaučiasi atsakingesnės už kitų žmonių psichologinę gerovę (Pukinskaitė, 2006). Tai nebūtinai reiškia, kad popamokinė veikla neturi įtakos ugdant mergaičių prosocialų elgesį. Tiesiog joms toks elgesys būdingesnis. Kita vertus, mokslininkų nuomonė apie popamokinės veiklos įtaką ugdant vaikus, ypač vertinant mergaites, nevienodos. Kuo glaudesni tarpusavio santykiai su bendraamžiais tam tikroje veikloje, tuo mažesnė prosocialaus elgesio raiška, ir tai būdingiau mergaitėms nei berniukams (Carlo et al., 2007 b). Teigiama, kad popamokinė veikla apskritai daugiau naudos duoda būtent berniukams, o ne mergaitėms (Fredricks, Eccles, 2008).

Tyrimas, patvirtindamas tyrimo pradžioje keltą antrąją hipotezę, atskleidė mokinių pasirink-

tos popamokinės veiklos pobūdžio ir jų prosocialaus elgesio raiškos sąsajas. Nustatyta, kad būtent sporto būrelius lankantiems mokiniams mažiau būdingas prosocialus elgesys, nors jie labiau linkę padėti kitiems tada, kai tiesiogiai jų prašoma pagalbos ir kai tokį jų elgesį stebi kiti žmonės. Būtent šiuo elgesiu jie labiausiai skiriasi nuo popamokinėje veikloje nedalyvaujančių mokinių.

Įvertinus lyties veiksnį nustatyta, kad prosocialus elgesys būdingesnis keletą būrelių lankančioms mergaitėms ir berniukams, lyginant su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje mokiniams. Vertinant meninio pobūdžio būrelius lankančius mokinius, lyties veiksnys labiau išryškėjo berniukų grupėje. Antai meninę veiklą lankančios mergaitės altruistiškesnės, lyginant jas su nedalyvaujančiomis popamokinėje veikloje. Šio pobūdžio veikla užsiimantiems berniukams būdingesnis tiek bendras prosocialus elgesys, tiek atskirai tokios jo formos kaip prosocialus elgesys emocijomis situacijomis, pagalba atsitikus nelaimėi ir pagalba šios prašant. Visgi vertinant šiuos duomenis reikia atkreipti dėmesį į faktą, kad meninio pobūdžio būrelius lankančių berniukų buvo nedaug, todėl atliekant tolesnius tyrimus į tai reikėtų atsižvelgti.

Tyrimo duomenimis, lyties veiksnys labiausiai išryškėjo vertinant sporto būrelius lankančius mokinius. Nustatyta, kad sportavimas nesusijęs su mergaičių, tačiau susijęs su aukštesniais berniukų prosocialaus elgesio balais, lyginant juos su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje bendraamžiais. Reikia pasakyti, kad lyties veiksnys, analizuojant sportavimo įtaką paauglių elgesiui, mokslininkų vertinamas nevienodai. Vieni moksliniai tyrimai rodo teigiamą sportavimo įtaką būtent berniukų elgesiui (Fredricks, Eccles, 2008), kiti akcentuoja didesnę naudą mergaitėms, abejojama sportinės veiklos veiksmingumu atitraukiant berniukus nuo nesmurtinio problemiško elgesio (Hoffmann, 2006; Gardner et al., 2009). Galima kelti prielaidą, kad skirtingi sportuojančių mergaičių ir berniukų prosocialaus elgesio duomenys gali būti susiję ir su trenerio darbo stiliumi, bendraujant su auklėtiniais, įvairove. Taip pat pastebėta tendencija, kad apskritai sporto būrelius lankantys mokiniai, ypač berniukai, labiausiai linkę padėti kitiems tik tada, kai to paprašo, ir kai tokį elgesį mato aplinkiniai. Viena vertus, galima teigti, kad šiems mokiniams būdingesni hedonistiniai motyvai — jie labiau linkę daryti tai, už ką gali susilaukti pritarimo. Kita vertus,

šie mokiniai taip pat labiau linkę reaguoti į pagalbos prašymą, o tai ne visada susiję su naudos sau siekimu.

Apibendrinant tyrimo duomenis pasakytina, kad prosocialus elgesys nėra labai būdingas mokiniams. Nors toks elgesys būdingesnis meninio pobūdžio ir keletą skirtingų būrelių lankantiems, taip pat sportuojantiems berniukams, lyginant juos su nedalyvaujančiais popamokinėje veikloje bendraamžiais, tiek formalus, tiek neformalus ugdymo metu yra svarbu ne tik reikalauti gerbti kitus, jiems padėti, bet ir aiškinti tokio elgesio prasmingumą. Vien dėl būrelių lankymo mokiniai tikrai nepradės labiau rūpintis kitais. Tam įtakos turi tiek šeima, tiek mokyklos bendruomenė. Tai iš dalies patvirtina ir tyrimai, kuriais atskleista, kad veiksmingesnis popamokinės veiklos ugdomasis poveikis geriau materialiai aprūpintose ir mažiau mokinių turinčiose mokyklose (Hoffmann, 2006). Todėl tęsiant tyrimus aktualu atsižvelgti į šiuos ir kitus veiksnius: popamokinės veiklos pasirinkimo mokykloje galimybes, mokyklos tradicijas tam tikrose srityse, mokykloje vyraujančias vertybes, bendrą mokyklos kultūrą. Pastaraisiais metais atlikti tyrimai (Fredricks, Eccles, 2008) leidžia teigti apie nevienodą mokykloje ir už jos ribų lankomos popamokinės veiklos ugdomąjį poveikį vaikams. Todėl atliekant tyrimus reikėtų į tai taip pat atsižvelgti. Nors mūsų tyrimas atskleidė mokinių, ypač berniukų, dalyvavimo popamokinėje veikloje ir prosocialaus elgesio sąsajas, tęsiant tyrimus šioje srityje svarbu išsiaiškinti, kiek prosocialus elgesys prognozuoja vaikų pagarbą kitiems ir retesnius išitraukimo į patyčias atvejus.

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai atskleidė mokinių dalyvavimo popamokinėje veikloje ir prosocialaus elgesio raiškos sąsajas. Ši sąsaja būdingesnė berniukams nei mergaitėms. Vertinant duomenis pagal popamokinės veiklos pobūdį nustatyta, kad aukštesni prosocialaus elgesio balai būdingesni tik meninio ir keletą skirtingų būrelių veikloje dalyvaujantiems mokiniams, mažiau būdingi sportuojantiems mokiniams. Sportavimas ir meninio pobūdžio veikla labiau susijusi su berniukų aukštesniais prosocialaus elgesio balais, lyginant juos su popamokinėje veikloje nedalyvaujančiais mokiniams.

LITERATŪRA

- Boxer, P., Tisak, M. S., Goldstein, S. E. (2004). Is it bad to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33 (2), 91—100.
- Bukšnytė, L., Kitrys, A. (2008). Mokiųjų patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose. *Pedagogika*, 90, 60—65.
- Burton, J. M., Marshall, L. A. (2005). Protective factors for youth considered at risk of criminal behaviour: Does participation in extracurricular activities help? *Criminal Behaviour & Mental Health*, 15 (1), 46—64.
- Carlo, G., Crockett, L. J., Randall, B. A., Roesch, S. C. (2007 a). A latent growth curve analysis of prosocial behavior among rural adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17 (2), 301—324.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., Randall, A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23 (1), 107—134.
- Carlo, G., McGinley, M., Hayes, R., Batenhorst, C., Wilkinson, J. (2007 b). Parenting styles or practices? Parenting, sympathy, and prosocial behaviors among adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 168 (2), 147—176.
- Carlo, G., Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31—44.
- Chou, K. L. (1998). Effects of age, gender, and participation in volunteer activities on the altruistic behavior of Chinese adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 159 (2), 195—201.
- Didžiokienė, A., Žemaitienė, N. (2005). Smurta patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta. *Medicina*, 41 (1), 59—66.
- Eccles, J., Barber, B., Stone, M., Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59 (4), 865—889.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (Series Ed.), N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology*, 3: Social, Emotional, and Personality Development (5th ed., pp. 701—778). New York: John Wiley.
- Fredricks, J. A., Eccles, J. S. (2005). Developmental benefits of extracurricular involvement: Do peer characteristics mediate the link between activities and youth outcomes? *Journal of Youth and Adolescence*, 34 (6), 507—520.
- Fredricks, J. A., Eccles, J. S. (2008). Participation in extracurricular activities in the middle school years: Are there developmental benefits for African American and European American youth? *Journal of Youth and Adolescence*, 37 (9), 1029—1043.
- Gailienė, I., Stonytė, A. (2008). Aukštesniųjų klasių moksleivių altruistinių ketinimų ypatumai. *Pedagogika*, 90, 91—97.
- Gardner, M., Roth, J., Brooks-Gunn, J. (2009). Sports participation and juvenile delinquency: The role of the peer context among adolescent boys and girls with varied histories of problem behavior. *Developmental Psychology*, 45 (2), 341—353.
- Harrison, P. A., Narayan, G. (2003). Differences in behavior, psychological factors, and environmental factors associated with participation in school sports and other activities in adolescence. *Journal of School Health*, 73 (3), 113—120.
- Hoffmann, J. P. (2006). Extracurricular activities, athletic participation, and adolescent alcohol use: Gender-differentiated and school-contextual effects. *Journal of Health and Social Behavior*, 47 (3), 275—290.
- Kremer-Sadlik, L., Kim, J. L. (2007). Lessons from sports: Children's socialization to values through family interaction during sports activities. *Discourse & Society*, 18 (1), 35—52.
- Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje: teoriniai aspektai*. Klaipėda: KU leidykla.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23 (2), 113—128.
- Palujanskienė, A., Uzdila, J. (2004). Agresija ir konfliktškumas šiandieninėje mokykloje. *Pedagogika*, 73, 124—127.
- Pukinskaitė, R. (2006). Empatijos ir psichosocialinio funkcionavimo ypatybės paauglystėje. *Socialinis darbas*, 5 (2), 55—62.
- Ream, R. K., Rumberger, R. W. (2008). Student engagement, peer social capital, and school dropout among Mexican American and Non-Latino white students. *Sociology of Education*, 81 (2), 109—139.
- Rutten, E. A., Dekovic', M., Geert, J. M. et al. (2008). On and off-field antisocial and prosocial behavior in adolescent soccer players: A multilevel study. *Journal of Adolescence*, 31 (3), 371—387.
- Shannon, C. S. (2006). Parents messages about the role of extracurricular and unstructured leisure activities: Adolescents perceptions. *Journal of Leisure Research*, 38 (3), 398-420.
- Tilindienė, I., Rastauskienė, G., Zalys, L., Valantinienė, I. (2008). The influence of gender and sports on the expression of bullying experienced by teenagers between 12—15 years old and their bullying peers. *Socialiniai tyrimai*, 3 (13), 179—185.
- Zaborskis, A., Cirtautienė, L., Žemaitienė, N. (2005). Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994—2002 m. *Medicina*, 41 (7), 614—620.

LINKS BETWEEN PARTICIPATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AND MANIFESTATION OF PUPILS' PROSOCIAL BEHAVIOR

Saulius Šukys

Lithuanian Academy of Physical Education, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

The article deals with the peculiarities of adolescents' prosocial behavior emphasizing the role of extracurricular activities in the development of pupils' behavior. Thus the aim of the research was to reveal the links between pupils' participation in extracurricular activities and their prosocial behavior.

The sample consisted of the representative group of 1131 adolescents from the seventh—tenth grades (569 girls and 562 boys). They were randomly selected from Kaunas district schools. The participants completed the revised Prosocial Tendencies Measure (PTM-R; Carlo et al., 2003) to assess how likely they were to engage in prosocial behaviors across a variety of situations. Participation in extracurricular activities was assessed by asking question with a detailed list of structured activities. They were asked to check off all of the activities that they participated.

Research results revealed that pupils who participated in extracurricular activities, compared to those who did not participate in them, produced the higher points in prosocial behavior. In the assessment of separate forms of prosocial behavior we established that those pupils were distinguished for their help to others in emotional situations, in dire situations, compliant and public help. When the girls participating and not participating in extra-curricular activities were compared, we observed only one difference — the girls attending clubs demonstrated more altruistic behavior. However, the boys, participating in extracurricular activities, compared to their counterparts not participating in them, demonstrated higher points in the evaluation of public help to others, help in emotional situations, in dire situations and compliant help.

Research results revealed the links between the types of extracurricular activities and the manifestation of pupils' prosocial behaviors. It should be noted that this link is typical only of boys. When the pupils attending various clubs and not attending any clubs at all were compared, we established that general prosocial behaviors are common to pupils attending sports, art clubs and other several different clubs. In the aspect of gender we observed that only the boys' participation in sports activities was linked to higher points in prosocial behavior compared to the boys not participating in any other extracurricular activities. Both boys and girls participating in only art or several activities demonstrated higher points in prosocial behavior compared to their counterparts not participating in any extracurricular activities.

Keywords: pupils' prosocial behavior, extracurricular activities, type of extracurricular activities.

Gauta 2010 m. balandžio 20 d.
Received on April 20, 2010

Priimta 2010 m. gegužės 31 d.
Accepted on May 31, 2010

Saulius Šukys
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 302657
E-mail sml.saulius@gmail.com